

دانشکده معماری و شهرسازی گروه طراحی شهری

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته طراحی شهری

عنوان

بازآفرینی شهری با رویکرد گردشگری شهری،
نمونه موردی محدوده ورودی بازار بزرگ تبریز

نگارنده

فاطمه افخمی

استاد راهنما

جناب آقای دکتر محمد سعید ایزدی

اسفند ۱۳۹۲

عنوان پایان نامه: بازآفرینی شهری با رویکرد گردشگری شهری نمونه موردی: محدوده ورودی بازار بزرگ تبریز

استاد راهنما: دکتر محمد سعید ایزدی

نام دانشجو: فاطمه افخمی

شماره دانشجویی: ۸۹۱۳۰۵۰۲ کارشناسی ارشد ■ دکتری □ تعداد صفحات:

دانشکده: معماری و شهرسازی گروه: طراحی شهری تاریخ دفاع: ۹۲/۱۲/۱۵ تاریخ تصویب:

چکیده:

ظهور نظریات توسعه درون‌زا از اوایل قرن بیستم تاکنون، نیاز به مرمت بافت‌های فرسوده درونی شهرها و توجه به رشد و گسترش کالبدی را ضروری می‌سازد. بافت‌های واجد ارزش، با وجود ارزش‌های محتوایی از نظر ریخت‌شناسی بافت و الگوی نوسازی دچار آشفتگی‌های بصری و عملکردی هستند. برای حل مساله این بافت‌ها تاکنون رویکردهای متفاوتی اتخاذ گردیده‌است، در بازآفرینی شهری برخلاف جریان‌های پیشین مرمت شهری، که توجه صرف به جنبه‌های کالبدی می‌نمود و مانع از تحقق اهداف معاصر سازی می‌گشت؛ توسعه و تجدید نسل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کارکردی شهر به عنوان نقشی مهم و تفکیک ناپذیر از جریان مرمت شهری مورد بحث قرار می‌گیرد. یکی از روش‌های پیاده‌سازی بازآفرینی شهری، برنامه‌ریزی گردشگری بافت‌های فرسوده می‌باشد. محدوده مورد مطالعه در پژوهش حاضر ورودی بازار قدیمی تبریز (درب گرجیلر) بوده و هدف اصلی، بهبود شرایط محدوده مذکور از طریق بازآفرینی شهری برای ساکنان و ارتقاء آن با برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های محرک توسعه جهت فراهم آوردن بسترهای لازم برای جذب ساکنان و گردشگران می‌باشد. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی است که با تکیه بر مرور ادبیات تحقیق در زمینه‌های بازآفرینی و گردشگری سعی در تبیین نقش فرهنگ و اقتصاد در تعامل بین آنها برای رسیدن به شهری جذاب از طریق پروژه‌های محرک توسعه دارد. جهت تدقیق موضوع، راهبردهای مبتنی بر اصل رویکرد بازآفرینی در بافت‌های تاریخی مبتنی بر رویکرد گردشگری ارائه شده است که با اعمال این راهبردها و سیاست‌ها به ارتقاء و توسعه زیرساخت‌ها و شبکه معابر از طریق تعریف و تقویت مسیر پیاده گردشگری و تجهیز و گسترش فضاهای عمومی و بازآفرینی عرصه‌های فضای شهری در ورودی بازار قدیمی تبریز (درب گرجیلر) و توسعه و تأمین خدمات شهری از طریق معاصر سازی و یا ایجاد کاربری‌های جدید و همچنین الگوسازی با استفاده از مفاهیم و الگوهای بارزش موجود در بافت تاریخی- فرهنگی تبریز کمک می‌کند، که نهایتاً اجرای چنین راهبردهایی امکان حضور و مشارکت ساکنان و سرمایه‌گذاران برای جذب گردشگران را ارتقاء خواهد داد.

واژگان کلیدی: بازآفرینی شهری، گردشگری شهری، محرک‌های توسعه

فهرست

۱	مقدمه
۳	فصل اول: کلیات طرح
۳-۱	بیان مسئله
۵-۱	سوال تحقیق
۵-۱	ضرورت تحقیق
۶-۱	هدف تحقیق
۷-۱	ساختار تحقیق
۹-۱	روش تحقیق
۱۰-۱	سابقه علمی مطالعه
۱۲	فصل دوم: مبانی نظری
۱۲-۲	مقدمه
۱۲-۲	مرمت شهری و انواع مداخله در بافت فرسوده
۱۳-۲	نظریه پردازان جهانی مرمت شهری
۱۴-۲	بازآفرینی شهری
۱۶	۱-۴-۲-۱ عناصر کلیدی بازآفرینی شهری
۱۸	۲-۴-۲-۲ اهداف سیاست بازآفرینی شهری
۲۰	۳-۴-۲-۳ ارائه مدل جامع بازآفرینی شهری
۲۳	۴-۴-۲-۴ سیر تحول و تکامل بازآفرینی شهری
۲۹	۵-۲ تعاریف و مفاهیم گردشگری شهری
۲۹	۱-۵-۲-۱ گردشگری
۲۹	۲-۵-۲-۲ گردشگری شهری
۳۰	۳-۵-۲-۳ گردشگری فرهنگی

۳۱	۴-۵-۲ یافته های گردشگری فرهنگی شهری از دیدگاه صاحب نظران
۳۳	۵-۵-۲ گردشگری به عنوان محرک سازنده
۳۵	۶-۵-۲ گردشگری راهبردی نوین در توسعه بافتهای تاریخی
۳۶	۶-۲ تدوین راهبردها و سیاستهای کلی بازآفرینی شهری و گردشگری شهری
۳۹	۷-۲ نتیجه گیری
۴۳	فصل سوم: تجارب جهان و ایران
۴۳	۱-۳ مقدمه
۴۳	۲-۳ بررسی تجارب جهان
۴۳	۱-۲-۳ مسیر آزادی، بوستون، ماساچوست، ایالات متحده امریکا
۴۶	۲-۲-۳ میدان ترافالگار، لندن، انگلستان
۵۰	۳-۲-۳ بث، انگلستان
۵۲	۳-۳ بررسی تجارب ایران
۵۲	۱-۳-۳ خیابان تربیت؛ پیاده راهی موفق در بافت قدیم تبریز
۵۷	۲-۳-۳ پروژه ساماندهی میدان شهدا در مشهد
۶۶	۴-۳ نتایج بررسی تجارب جهان و ایران
۶۹	۵-۳ تدوین چارچوب نظری - تجربی
۷۳	۶-۳ تدوین اصول گردشگری فرهنگی شهری
۷۶	فصل چهارم: شناخت و تحلیل محدوده طراحی
۷۶	۱-۴ بررسی سیر تاریخی بافت قدیم تبریز
۷۶	۱-۱-۴ ساختار بافت شهری تبریز تا پیش از سالهای دهه ۱۳۰۰ شمسی
۷۸	۲-۱-۴ محله بندی تاریخی بافت شهری
۸۰	۳-۱-۴ اقدامات شهرسازی و ساختار شهری جدید تبریز در سالهای پس از دهه ۱۳۰۰
۸۳	۲-۴ تاریخچه گردشگری در آذربایجان شرقی
۸۴	۱-۲-۴ سهم استان آذربایجان شرقی از برنامه های گردشگری
۸۴	۲-۲-۴ گردشگری فرهنگی و عرصه جاذبه های تاریخی و فرهنگی استان
۸۵	۳-۲-۴ تاریخچه گردشگری در تبریز

۳-۴	بررسی اسناد و طرحهای فرادست در رابطه با منطقه تاریخی - فرهنگی تبریز	۸۸
۴-۴	معرفی محدوده مورد مطالعه	۸۹
۱-۴-۴	چشم انداز اولیه	۹۰
۲-۴-۴	سازمان کالبدی - فضایی	۹۰
۳-۴-۴	سازمان عملکردی	۹۸
۴-۴-۴	سازمان بصری	۱۰۲
۵-۴-۴	تحلیل سازمان کالبدی، عملکردی و بصری مجموعه	۱۰۸
۶-۴-۴	ساختار کالبدی، عملکردی و فضایی پیشنهادی محدوده تاریخی - فرهنگی شهر تبریز	۱۰۸
۵-۴	بررسی و تحلیل حوزه طراحی	۱۰۹
فصل پنجم: تدوین اهداف و طراحی محدوده مورد مداخله.....		
۱-۵	مقدمه:	۱۶۰
۲-۵	بیانیه چشم انداز:	۱۶۰
۳-۵	تدوین اهداف کلان، راهبردها و سیاست های طراحی:	۱۶۰
۴-۵	طراحی محدوده تاثیر گذار بر طراحی (پیرامونی)	۱۶۴
۵-۵	تدوین سناریو و ایده های طراحی	۱۶۵
۶-۵	ارزیابی ایده های طراحی	۱۶۹
۷-۵	ضوابط راهنمای هدایت و کنترل توسعه	۱۶۹
۱-۷-۵	باززننده سازی و استفاده مجدد	۱۷۰
۲-۷-۵	توسعه ساخت و سازهای جدید	۱۷۸
۸-۵	طراحی محدوده مورد مداخله	۱۷۸
نتیجه گیری.....		
۱۹۰		
منابع و مأخذ.....		
۱۹۲		

فهرست اشکال

- ۱-۱ ساختار پایان نامه ۹
- ۱-۳ مسیر آزادی در قلب شهر بوستون ۴۳
- ۲-۳ برخی از بناهای معروف موجود در مسیر آزادی ۴۴
- ۳-۳ مسیر طراحی شده آزادی ۴۵
- ۴-۳ موقعیت مسیر ترافالگار و میدان پارلمان در شهر لندن ۴۶
- ۵-۳ میدان ترافالگار ۴۷
- ۶-۳ طرح جامع میدان ترافالگار تا میدان پارلمان ۴۷
- ۷-۳ تجزیه و تحلیل دسترسی مکانی در میدان ترافالگار ۴۸
- ۸-۳ طرح پیشنهادی شرکت نورمن فاستر و همکاران ۴۸
- ۹-۳ طرح شطرنجی از سنگ گرانیب با بولاردهای گرانیبی ۴۹
- ۱۰-۳ طرح جانمایی آسانسور در تراس شمالی میدان ۵۰
- ۱۱-۳ تجزیه و تحلیل رفتار عابران پیاده در میدان ترافالگار بعد از بازآفرینی ۵۰
- ۱۲-۳ شهر بٹ ۵۰
- ۱۳-۳ میدان اصلی شهر بٹ ۵۱
- ۱۴-۳ خیابانی در داخل محدوده قدیمی شهر بٹ ۵۱
- ۱۵-۳ آلترناتیوهای پیشنهادی برای میدان لین لی بٹ ۵۲
- ۱۶-۳ موقعیت خیابان تربیت در بافت قدیم ۵۳
- ۱۷-۳ خیابان تربیت وضعیت کنونی ۵۳
- ۱۸-۳ پیاده راه تربیت بعد از اجرای موفق طرح ۵۵
- ۱۹-۳ مبلمان شهری متنایب با هویت تاریخی محور ۵۶
- ۲۰-۳ مبلمان شهری متنایب با هویت تاریخی محور ۵۷
- ۲۱-۳ استفاده از مجسمه های شهری جهت سرزندگی و تنوع فضا ۵۷
- ۲۲-۳ میدان شهدا قبل از ساماندهی ۵۷
- ۲۳-۳ ایدوگرام اصلی طرح میدان شهدا مشهد ۵۹
- ۲۴-۳ عرصه میدان شهدا ۶۰
- ۲۵-۳ ساختمان های تجاری و اداری داخل میدان شهدا ۶۰
- ۲۶-۳ ساختمان تالار شهر ۶۱

۲۷-۳	ساختمان شهرداری	۶۲
۲۸-۳	مجموعه تجاری اداری خارج از میدان شهدا	۶۲
۲۹-۳	مسجد حوض لقمان	۶۳
۳۰-۳	ایمن سازی حرکت در اطراف میدان شهدا	۶۴
۳۱-۳	بخشی از مسیر و زیرگذرهای پیرامون میدان شهدا	۶۵
۱-۴	شکل گیری هسته مرکزی شهر در محل برخورد دو راه ارتباطی	۷۷
۲-۴	بارو و دروازه های پیرامون هسته مرکزی شهر تبریز در دوره صفویه	۷۷
۳-۴	موقعیت محلات شهر تبریز	۷۹
۴-۴	ارتباط فضاهای شهری مهم از طریق خیابان ها	۸۰
۵-۴	پیشنهاد مهندسین مشاور نقش جهان پارس برای محدوده تاریخی تبریز	۸۹
۶-۴	طرحواره پروژه میار میار بلوک ۱	۸۹
۷-۴	نمودار نظام پیشنهادی مداخله	۱۰۸
۸-۴	محصوریت کالبدی فضایی محدوده	۱۱۰
۹-۴	محصوریت کالبدی فضایی محدوده	۱۱۰
۱۰-۴	محصوریت کالبدی فضایی محدوده	۱۱۱
۱۱-۴	عرصه های کلی کالبدی محور	۱۱۳
۱۲-۴	ساختار کاربری غالب	۱۲۲
۱۳-۴	فضای سبز ورودی درب گرجیلر	۱۴۰
۱۴-۴	فضای سبز و مبلمان شهری مقابل بازار مولانا	۱۴۱
۱۵-۴	هماهنگی، ریتم و تناسب اجرای نما در ساختمانهای تاریخی	۱۵۰
۱۶-۴	آلودگی نما بوسیله کانال و چیلرهای کولر	۱۵۲
۱۷-۴	آلودگی نما بوسیله تابلوهای تبلیغاتی و نمای ناسازگار با محیط تاریخی	۱۵۲
۱۸-۴	پل عابر متصل کننده درب گرجیلر به خیابان فردوسی	۱۵۳
۱۹-۴	شرایط نامناسب تیرهای انتقال برق و تابلوهای راهنما	۱۵۴
۲۰-۴	عدم انتخاب کیوسک های مشابه و مناسب در محور فردوسی	۱۵۴
۲۱-۴	سطل های زباله بصورت نامنظم بدون هماهنگی در محیط شهری	۱۵۵
۲۲-۴	تاسیسات شهری فرسوده و ناهماهنگ با محور	۱۵۵
۱-۵	طرحواره سناریو اصلی رساله	۱۶۳
۲-۵	نمای کلی از مجموعه بر اساس توده و فضا	۱۷۹

۱۸۰	۳-۵ طرحواره میدان درب گرجیلر
۱۸۱	۴-۵ طرحواره میدان درب گرجیلر
۱۸۲	۵-۵ طرحواره میدان درب گرجیلر
۱۸۳	۶-۵ طرحواره میدان درب گرجیلر
۱۸۴	۷-۵ طرحواره میدان درب گرجیلر
۱۸۵	۸-۵ طرحواره میدان درب گرجیلر
۱۸۶	۹-۵ طرحواره میدان درب گرجیلر

فهرست جداول

۱۵	۱-۲ واژه بازآفرینی شهری به تفکیک معانی لغوی، هدف، اصول و زمان اقدام
۲۴	۲-۲ اسناد جهانی مرمت مربوط به اواخر دهه ۶۰ تا اواخر دهه ۷۰ میلادی
۲۷	۳-۲ اسناد جهانی مرمت مربوط به اواخر دهه ۸۰ میلادی
۲۸	۴-۲ اسناد جهانی مرمت مربوط به اواخر دهه ۹۰ میلادی
۳۵	۵-۲ زمینه ها، اهداف و راهبردهای توسعه خلاق با رویکرد گردشگری
۳۸	۶-۲ تدوین راهبردها و سیاست های کلی تعامل بازآفرینی و گردشگری
۵۳	۱-۳ ویژگی های محله تربیت در بافت مرکزی تبریز
۵۹	۲-۳ نحوه توزیع کاربری زمین در میدان شهدا
۶۸	۳-۳ تحلیل تجربیات جهانی باززنده سازی فضاهای شهری با محوریت ارتقای گردشگری
۶۹	۴-۳ تحلیل تجربیات ایران باززنده سازی فضاهای شهری با محوریت ارتقای گردشگری
۷۲	۵-۳ راهبردها و سیاست های کلی بازآفرینی شهری با رویکرد گردشگری شهری
۹۶	۱-۴ تحلیل سازمان کالبدی محدوده با استفاده از روش SWOT
۱۰۰	۲-۴ تحلیل سازمان عملکردی محدوده با استفاده از روش SWOT
۱۰۶	۳-۴ تحلیل سازمان بصری محدوده با استفاده از روش SWOT
۱۲۰	۴-۴ شناخت و تحلیل بعد کالبدی با استفاده از روش SWOT
۱۲۴	۵-۴ جدول سازگاری کاربری ها در محدوده مورد مطالعه
۱۲۵	۶-۴ جدول مطلوبیت کاربری ها در محدوده مورد مطالعه
۱۲۶	۷-۴ شناخت و تحلیل بعد کارکردی با استفاده از روش SWOT
۱۳۰	۸-۴ شناخت و تحلیل بعد اجتماعی با استفاده از روش SWOT

۱۳۳	۹-۴ شناخت و تحلیل بعد اقتصادی با استفاده از روش SWOT
۱۳۹	۱۰-۴ شناخت و تحلیل بعد دسترسی با استفاده از روش SWOT
۱۴۳	۱۱-۴ شناخت و تحلیل بعد زیست محیطی با استفاده از روش SWOT
۱۵۶	۱۲-۴ شناخت و تحلیل بعد منظر شهری با استفاده از روش SWOT
۱۵۹	۱-۵ اهداف کلان، راهبردها و سیاست های طراحی
۱۶۷	۲-۵ ارزیابی ایده های پیشنهادی در محدوده طراحی

فهرست نمودار

۲۱	۱-۲ ساختار و عناصر سازنده مدل جامع بازآفرینی شهری
۹۵	۱-۴ میزان نمایانی نشانه در تصویر ذهنی کاربران
۱۲۸	۲-۴ ارزیابی امنیت محدوده در روز از نظر کاربران
۱۲۸	۳-۴ ارزیابی امنیت محدوده در شب از نظر کاربران
۱۳۵	۴-۴ ارزیابی ترافیک عبوری از محورهای محدوده از نظر کاربران
۱۳۷	۵-۴ ارزیابی نحوه سفر کاربران به محدوده

فهرست نقشه

۸۳	۱-۴ شکل گیری محدوده تاریخی شهر تبریز در گذر زمان
۹۱	۲-۴ موقعیت محدوده مورد مطالعه در ساختار شهر تبریز
۹۱	۳-۴ استخوانبندی منطقه تاریخی فرهنگی تبریز
۹۲	۴-۴ فضاهای پر و خالی منطقه تاریخی فرهنگی تبریز
۹۲	۵-۴ سطوح توده و فضا منطقه تاریخی فرهنگی تبریز
۹۴	۶-۴ گستره ها و محورها و بناهای شاخص منطقه تاریخی فرهنگی تبریز
۹۸	۷-۴ تقسیم بندی محلات منطقه تاریخی فرهنگی تبریز
۹۹	۸-۴ نقشه کاربری اراضی وضع موجود
۱۰۳	۹-۴ گستره های کلان ارزشمند تاریخی
۱۰۵	۱۰-۴ پراکنش فضاهای نا منظم و طراحی نشده
۱۰۷	۱۱-۴ تحلیل سازمان کالبدی، بصری و عملکردی

- ۱۱۴ ۱۲-۴ کیفیت ابنیه محدوده مورد مطالعه
- ۱۱۵ ۱۳-۴ کیفیت پراکنش طبقات ابنیه محدوده مورد مطالعه
- ۱۱۶ ۱۴-۴ ابنیه ثبت شده و با ارزش محدوده مورد مطالعه
- ۱۱۷ ۱۵-۴ نفوذپذیری کالبدی فضایی محدوده مورد مطالعه
- ۱۱۸ ۱۶-۴ دانه بندی محدوده مورد مطالعه
- ۱۱۹ ۱۷-۴ سازمان فضایی محدوده مورد مطالعه
- ۱۲۳ ۱۸-۴ کاربری وضع موجود محدوده مورد مطالعه
- ۱۲۹ ۱۹-۴ سازمان اجتماعی محدوده مورد مطالعه
- ۱۳۸ ۲۰-۴ شبکه دسترسی محدوده مورد مطالعه
- ۱۴۲ ۲۱-۴ وضعیت زیست محیطی محدوده مورد مطالعه
- ۱۴۶ ۲۲-۴ بررسی جداره شرقی محور فردوسی
- ۱۴۷ ۲۳-۴ بررسی جداره غربی محور فردوسی
- ۱۴۸ ۳۴-۴ جزئیات نمای جداره شرقی محور فردوسی
- ۱۴۹ ۲۵-۴ جزئیات نمای جداره غربی محور فردوسی
- ۱۵۱ ۲۶-۴ بررسی تناسبات بصری بخشی از نمای محور فردوسی
- ۱۶۲ ۱-۵ الگوی راهبری کاربری زمین ، حرکت و دسترسی
- ۱۶۴ ۲-۵ گزینه مفهومی شماره ۱
- ۱۶۵ ۳-۵ گزینه مفهومی شماره ۲
- ۱۶۶ ۴-۵ گزینه مفهومی شماره ۳
- ۱۷۷ ۵-۵ پلان پیشنهادی محدوده مورد مطالعه
- ۱۷۸ ۶-۵ پلان پیشنهادی و جزئیات طراحی
- ۱۷۹ ۷-۵ جداره پیشنهادی محدوده مورد مداخله

گرایش‌های توسعه درون‌زا در قرون اخیر رویکردهای متفاوتی را در مرمت بافت‌های فرسوده به همراه داشته است. از دهه ۱۹۵۰ در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم که هدف توسعه، افزایش ظرفیت سکونت بوده، دهه ۶۰ که ملاحظات اجتماعی مطرح می‌شود، دهه ۷۰ که رویکردهای توانمندسازی مورد اقبال واقع می‌شود، دهه ۸۰ که پویایی اقتصادی بافت هدف است، دهه ۹۰ که توسعه پایدار بر تمامی اقدامات سایه می‌افکند تا به امروز که رویکردهای یکپارچه یا جامع‌نگر در توسعه بافت، ملاحظه تمامی رویکردهای فوق را همزمان ضروری می‌داند و در آخرین نظریه‌ها از توسعه بافت با تلفیق زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی، فرهنگی در بازآفرینی شهری و کارایی گردشگری در دستیابی به آن صحبت شده است. نگرش برتر در مرمت بافت‌های فرسوده نگرش ارگانستی و یکی از جدیدترین نظریه‌های آن جامع‌نگری در برنامه‌ها و اقدام‌ها برای تلفیق فرهنگ و اقتصاد در بستر توسعه پایدار است که از طریق گردشگری می‌توان بدان دست یافت. در دهه‌های اخیر، گردشگری در برنامه‌ریزی شهری بعنوان ابزاری کارآمد، پدیدار شد. بازآفرینی شهری، رویکردی برای توسعه درون‌زای شهری است و در تلاش برای به‌کارگیری تمامی نیروهای بالقوه و بالفعل موجود در برنامه‌ریزی شهری در استفاده از مشارکت و پویای اجتماعی مردم است.

منطقه تاریخی فرهنگی تبریز در برگیرنده مهمترین عناصر شهری شامل بازار، مراکز مهم سیاسی-اداری و عناصر تاریخی است، که به لحاظ کالبدی چهار مجموعه شاخص، شامل مجموعه صاحب الامر، مجموعه مسجد جامع، مسجد کبود و ارگ علیشاهی به همراه امتداد بازار، استخوان‌بندی اصلی شهر تبریز و منطقه تاریخی- فرهنگی آن را شکل داده‌اند. امکانات و پتانسیل‌های منطقه تاریخی- فرهنگی تبریز این محدوده را به عنوان مرکز قوی شهری با نقش و عملکرد ترکیبی معرفی می‌کند. نکته حائز اهمیت در خصوص محدوده ورودی بازار سنتی تبریز آن است که علی‌رغم اقدامات اجرایی و پژوهشی صورت گرفته در دهه‌های اخیر از سوی سازمان‌های مختلف و دانشگاهی، متأسفانه در حال حاضر با توجه به موقعیت شاخص این محدوده در جذب توریسم، مواجه با یک اغتشاش عملکردی و بصری بوده، به طوری که به هیچ عنوان ورودی بازار را القا نکرده و در این خصوص عقیم مانده است. ارجحیت نهادن به گذر سواره و کم اهمیت قرار دادن پیاده با توجه به اتصال به پیاده راه تربیت و ارگ علیشاهی، لزوم ساماندهی این محدوده را قابل توجیه می‌کند.

در این پایان نامه سعی بر تحقق بازآفرینی بافت‌های تاریخی با دیدگاه تعاملی حفاظت از عناصر با ارزش تاریخی، و توسعه آن با رویکرد گردشگری شهری خواهد شد.

فصل اول: کلیات طرح

فصل اول: کلیات طرح

۱-۱ بیان مسئله

فقدان حیات شهری در بافت‌های تاریخی و ارزشمند علیرغم تمامی خصوصیات ماندگارشان، دلیلی روشن برای رها و متروکه شدن این بافت‌ها است. این در حالی است که با وجود کمترین توجهات و اقدامات حفاظتی در این گنجینه‌های تاریخی ارزشمند که هنوز برای بسیاری از ما ناشناخته است، این بافت‌ها پذیرای گردشگرانی است که با رویکرد آگاهی هرچه بیشتر این رمز و رازها و شاید بازگشت به اصل آنچه که بودند (هویت)، به این ثروت‌های فرهنگی و تاریخی رجوع می‌نمایند. برجسته‌سازی مکان‌های تاریخی، تولید و باز تولید خاطرات جمعی و کانون‌های تعلق خاطر، اولین قدم برای کشش ذهنی به سمت محیط‌های تاریخی است که مقوله‌ای وسیع که پدیده‌ای نو ظهور به نام گردشگری شهری را مطرح می‌سازد، که از طریق بالفعل‌سازی پتانسیل‌های بالقوه گردشگری شهری، بافت و هویت تاریخی در طی رابطه مستقیم و دو سویه با گردشگری شهری، حیات واقعی و مدنی-شهری را تضمین کند. اگرچه نتایج حاصل از مطالعه و نقش‌های مثبت توسعه گردشگری در حفاظت شهری، توسعه روابط بین‌المللی و ارتقای سطح رفاه اجتماعی، اهمیت توسعه گردشگری را در شهرهای تاریخی به عنوان یکی از شاخه‌های گردشگری (گردشگری فرهنگی-تاریخی) معلوم می‌دارد، با وجود این دو بسیاری از شهرهای تاریخی ایران از جمله تبریز، به عنوان نمونه مورد مطالعه منتخب، علیرغم دارا بودن توان‌ها و جاذبه‌های گردشگری شهری، حداقل گردشگران را در خود تجربه می‌نمایند.

با توجه به آنچه در طرح مسئله بیان شد، سوال اصلی که این پایان‌نامه در پی پاسخ دادن به آن است، این گونه شکل گرفت:

چگونه می‌توان با استفاده از منابع اولیه محرک گردشگری شهری در بافت‌های تاریخی (به خصوص مرکز تاریخی شهر تبریز) و با بهره‌گیری از دیدگاه‌های نوین طراحی شهری، روشی برای بازآفرینی و حل مسائل موجود در بافت‌های تاریخی یافت؟ در واقع به طور کلی می‌توان اینگونه مطرح کرد؛ تاثیر گردشگری شهری در بازآفرینی شهری چگونه می‌تواند باشد؟

با توجه به سوال اصلی پایان‌نامه، سوالات فرعی زیر مطرح می‌شود:

- ۱ منابع اولیه محرک گردشگری شهری در بافت‌های تاریخی چه می‌تواند باشد؟
- ۲ آیا ورودی بازار تبریز (درب گرجیلر) واجد ارزش، جهت بازآفرینی برای تبدیل شدن به محدوده گردشگری می‌تواند باشد؟

توجه به بافت فرسوده و قدیمی و رفع ناپایداری آنها، به موضوعی جدی و محوری تبدیل شده، به گونه‌ای که سازمان‌های ذیربط را به تکاپوی ساماندهی و بازآفرینی بافت‌های مذکور سوق داده و لزوم مداخله در این بافت‌ها را در دوره‌های مختلف زمانی مطرح نموده است. رویکردهای مرمت و بهسازی شهری در سیر تحول و تکامل خود از بازسازی، باز زنده‌سازی، نوسازی و توسعه مجدد به بازآفرینی و

نوزایی شهری تکامل یافته و در این مسیر گذاری را از حوزه توجه صرف به کالبد، به عرصه تاکید بر ملاحظات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و هنری تجربه کرده‌اند.

واژه‌های نوسازی و بهسازی عموماً به معنی تغییر محیط شهری به منظور ساماندهی مشکلات شهری است (Adams and Hastings, 2001). از جمله این مشکلات، فرسودگی بافت‌های شهری و مقابله با عوامل اجتماعی-اقتصادی است. هر چند در واقع هدف اصلی از این فعالیت اغلب رفع مشکلات اجتماعی شهری مانند تخریب شبکه‌های اجتماعی موجود (انسجام محلی ساکنین)، اخراج گروه‌های آسیب‌پذیر و اثرات منفی محیط‌های موجود می‌باشد (Chan and Yung, 2000). این پدیده‌ها و مشکلات، برنامه‌ریزان را وادار به اجرای شیوه موثرنوسازی شهری کرده است.

در ادبیات اخیر دنیا، واژه "بازآفرینی شهری" به عنوان یک واژه عام که مفاهیم دیگری نظیر بهسازی، نوسازی، بازسازی، توانمندسازی و روان‌بخشی شهری را در برمی‌گیرد، به کار می‌رود. بازآفرینی شهری به مفهوم احیا، تجدید حیات و نوزایی شهری و به عبارتی دوباره زنده شدن شهر است. در بازآفرینی شهری، توسعه شهر به مفهوم رشد کمی عناصر کالبدی شهر برای اسکان جمعیت و ارتقای کیفیت زندگی، در قالب طرح‌های توسعه شهری رخ خواهد داد (آیینی، محمد، ۸۷/۱۳۸۸). با توجه به تعریف بازآفرینی شهری می‌توان گفت که، طرح‌های بازآفرینی شهری سعی در استفاده از پتانسیل‌های موجود در مناطق فرسوده داشته، بنابراین سعی دارند با بهره‌گیری از مشارکت گسترده عمومی با صرف کمترین بودجه، حیات اجتماعی و رونق اقتصادی را به بافت بازگردانند (ادب، مورا، ۱۳۸۷). "سیاست‌گذاری بازآفرینی شهری" را می‌توان در بردارنده سیاست‌هایی دانست که هدف آنها بازآفرینی کالبدی، زیست محیطی و اجتماعی مناطقی است که دچار محرومیت اند (مکارتی، جان، ۱۳۹۰). بسیاری از شهرها برای باز زنده‌سازی محله-های تاریخی شهری سعی در جذب فعالیت‌های جدید دارند. در حوزه باز زنده‌سازی، یکی از فعالیت‌های کلیدی مدرن، فعالیت‌های گردشگری و فرهنگی است. راهبردهای مربوط با باز زنده‌سازی گردشگری، بهره‌گیری از میراث تاریخی ناحیه را برای توسعه گردشگری تشویق می‌نماید. چنین توسعه‌ای معمولاً به معنای یک تنوع بخشی فشرده یا بازسازی مبنای اقتصاد ناحیه است. گردشگری از طریق عرضه کاربری‌های جدید که از هویت و عظمت تاریخی و حس مکان سود می‌برند، برای مقابله با فرسودگی سیمای یک محله مورد استفاده قرار می‌گیرد (تایسدل، استیون، ترانک، هیث، تیم، ۱۳۹۰). از طریق عرضه فعالیت‌های جدید اقتصادی برای جایگزینی کاربری‌های بومی محله که در معرض زوال قرار دارند یا از ناحیه رخت بر بسته‌اند، توسعه گردشگری و استفاده از فرهنگ را به عنوان ابزار باز زنده‌سازی محله‌های تاریخی شهری مورد توجه قرار داد. مفهوم گردشگری به مثابه یک فعالیت مناسب برای نواحی داخلی شهرها مفهومی نسبتاً جدید است. در این زمینه، تحرک اولیه، بازآفرینی شکل‌های جدید، فعالیت جدید و اشتغال است. با این حال، توسعه فعالیت گردشگری و فرهنگی، به سادگی، چیزی فراتر از بخشی صرف از سیاست اقتصاد محلی است (همان، ۱۳۶). امروزه برنامه‌ریزی گردشگری یک ضرورت است، تا با توجه به حساسیت‌های

موجود و ظرفیت جامعه و نیازهای گردشگران بتوان از قابلیت‌های این صنعت در جهت پیشرفت و توسعه جامعه استفاده کرد (موحد، علی، ۱۳۸۶). پروژه‌های گردشگری می‌توانند از طریق داشتن اثری مثبت برای یک بافت، با فرسودگی سیما یا نما مقابله کنند و از این راه باعث افزایش اعتماد و امکان سرمایه‌گذاری شوند (همان، ۱۳۹).

۲-۱ سوال تحقیق

با توجه به آنچه در طرح مسئله بیان شد سوال اصلی که این پایان نامه در پی پاسخ دادن به آن است، این گونه شکل گرفت:

۱. آیا گردشگری شهری می‌تواند به عنوان یکی از محرک‌های توسعه برای بازآفرینی شهری عمل نماید؟
۲. آیا ورودی بازار تبریز (درب گرجیلر) واجد ارزش، جهت بازآفرینی برای تبدیل شدن به محور گردشگری می‌تواند باشد؟

۳-۱ ضرورت تحقیق

در دهه‌های اخیر، بافت‌های مرکزی و قدیمی شهرها به حال خود رها شده و بر اثر بی‌توجهی و عدم رسیدگی، دچار مسائل متعدد شده‌اند. ارزش‌های نهفته در این بافت‌ها شامل بناها، گذرهای تاریخی و سازمان فضایی - کالبدی آنها که در واقع یادگارهای گذشتگان و زنده‌کننده خاطرات جمعی مردم شهر هستند، تحت تاثیر این مشکلات، فرسوده و یا از بین رفته‌اند. علاوه بر فرسودگی کالبدی و کم دوامی بناها، عدم دسترسی مناسب، کمبود کاربری‌های خدماتی مورد نیاز ساکنان، ناکارآمدی و فرسودگی زیر ساخت-های شهری، کمبود فضای باز و فضای سبز و آلودگی محیط زیست از مهم‌ترین مسائل این بافت‌های شهری است.

سیاست‌های توسعه شهری در کشورهای توسعه یافته بویژه در اروپای غربی و آمریکای شمالی، در طی دو دهه گذشته، عمدتاً بر برنامه‌های بهسازی، بازآفرینی و توانمندسازی شهری متمرکز بوده است. هدف از اجرای سیاست‌های بازآفرینی شهری و برنامه‌های تجدید حیات شهری، ارتقاء شرایط کیفی زندگی در سکونت‌گاه‌ها از طریق ایمن سازی و مقاوم‌سازی ساختمان‌ها، توسعه و بهبود زیرساخت‌های شهری، تامین خدمات شهری مورد نیاز، آموزش ساکنان، ایجاد فرصت‌های شغلی، تقویت نهادهای مدیریت محلی و دفاتر خدمات محله‌ای مردم نهاد، الگوسازی و ترویج قواعد و دستورالعمل‌های کیفی ساخت و ساز است (ایزدی، شاخص‌های جهانی سیاست بازآفرینی شهری).

بافت مرکزی تبریز، مجموعه‌ای از محلات قدیم این شهر است که در اطراف آن بازار سنتی شهر، ارگ علیشاه، مسجد کبود و دروازه‌های قدیمی شکل گرفته است. آثار فرسودگی در جای جای این بافت مهم از شهر به چشم می‌خورد. با روی کار آمدن حکومت پهلوی در آغاز سده چهارده هجری، در تبریز

نیز همانند با دیگر شهرهای مهم کشور، اقداماتی در جهت تغییر سیمای کالبدی آن از یک شهر سنتی به شهری امروزی صورت می‌گیرد. نخستین اقدام در این زمینه، احداث خیابان‌های عریض و مستقیم اتومبیل رو است که به عنوان مظهر تجدد و پیشرفت، همواره مورد استقبال مردم قرار می‌گیرد. نخستین خیابان احداث شده در تبریز، خیابان پهلوی است که در فاصله سالهای ۱۳۰۵ - ۱۳۰۰ به دستور عبدالله خان طهماسبی فرمانده لشکر آذربایجان احداث شده است. پس از احداث خیابان پهلوی، از سال ۱۳۰۶ اقدامات وسیعی در زمینه بازگشایی خیابان‌های متعدد منشعب از خیابان پهلوی آغاز شد. این خیابان‌ها که بعدتر به ترتیب شاهپور جنوبی، فردوسی، منجم، خاقانی و منصور نامیده شدند در فاصله سالهای ۱۰ - ۱۳۰۷ که محمد علی تربیت شهردار تبریز بود، تکمیل گردیدند. خیابان فردوسی که قرار بود ارگ علیشاه را به مجموعه صاحب الامر متصل کند، بعد از رسیدن و ورود به بازار با ممانعت شهرداری و اداره کل آثار باستانی مواجه شده و عملیات احداث خیابان متوقف می‌شود. این محدوده که به درب گرجیلر معروف است، با بدنه‌سازی عصر پهلوی اول به صورت درب اصلی بازار سنتی تبریز تبدیل شده است. نکته حائز اهمیت در خصوص محدوده ورودی بازار سنتی تبریز آن است که علی‌رغم اقدامات اجرایی و پژوهشی صورت گرفته در دهه‌های اخیر از سوی سازمان‌های مختلف و دانشگاهی، اما متأسفانه در حال حاضر با توجه به موقعیت شاخص این محدوده در جذب توریسم، ما مواجه با یک اغتشاش عملکردی و بصری هستیم، به طوری که به هیچ عنوان ورودی بازار را القا نکرده و در این خصوص عقیم مانده است. ارجحیت نهادن به گذر سواره و کم اهمیت قرار دادن پیاده با توجه به اتصال به پیاده راه تربیت و ارگ علیشاه، لزوم ساماندهی این محدوده قابل توجه است.

با توجه به مطالب مطرح شده و اینکه هیچ پژوهش و تحقیقی در زمینه بازآفرینی شهری با رویکرد گردشگری در رابطه با ورودی بازار تبریز (درب گرجیلر)، (با وجود پتانسیل‌های قوی در تبدیل شدن به محدوده گردشگری) انجام نپذیرفته، بر ضرورت و نوآورانه بودن تحقیق می‌افزاید. در این پایان نامه سعی بر تحقق بازآفرینی بافت‌های تاریخی با دیدگاه تعاملی حفاظت از عناصر با ارزش تاریخی، و توسعه آن با رویکرد گردشگری شهری خواهد شد.

۴-۱ هدف تحقیق

هدف اصلی رساله این است که با بهره‌گیری از مفاهیم جدید مرمت شهری، (از جمله بازآفرینی شهری) جهت حفظ تعادل میان توسعه و حفاظت، با ارتقاء و تشویق صنعت گردشگری، به حل معضلات و کمبودهای ورودی بازار تبریز (درب گرجیلر) پرداخته و ضمن احترام به ارزش‌های گذشته و توجه به نیازهای زندگی امروز به بازیابی حیات مدنی در محدوده مذکور کمک نمایم.

با توجه به هدف کلان پایان نامه اهداف خرد این گونه مطرح می‌شود:

- شناخت گردشگری شهری به عنوان عامل و روش مهمی در بازآفرینی بافت‌های تاریخی.

- ایجاد جاذبه‌های جدید مطابق با نیازهای گردشگران و ایجاد منظره‌ی خاص و متمایز در پهنه گردشگری.
- اهمیت دادن به مرکز تاریخی تبریز به عنوان شهری شاخص از لحاظ میراث فرهنگی و گردشگری در ایران و تدوین راه کارهایی برای تجدید ساختار کالبدی و فضایی آن با رویکرد توسعه گردشگری شهری.

۵-۱ ساختار تحقیق

با در نظر گرفتن کلیات و موضوع پژوهش "بازآفرینی بافت‌های تاریخی با رویکرد گردشگری شهری" می‌توان ساختار تحقیق را اینگونه معرفی کرد:

فصل اول: کلیات طرح که به بیان مسئله، ضرورت مطالعه، سوالات، هدف تحقیق، سابقه و غیره خواهیم پرداخت.

فصل دوم: ابتدا به ادبیات موضوع و نظریه پردازان حوزه مرمت شهری پرداخته سپس در سه بخش به مفاهیم کلیدی رساله به شرح زیر خواهیم پرداخت

بخش اول: بازآفرینی بافت‌های تاریخی (حفاظت و توسعه). در این مباحث مربوط به حفاظت و بازآفرینی و نقش میراث فرهنگی در آن بررسی می‌شود و در جمع بندی بخش به تدوین راهبردها و سیاست‌های کلی مربوطه خواهیم رسید.

بخش دوم: گردشگری شهری با توجه به کلمات کلیدی بخش به ارائه تعاریف، نظریه‌ها، اصول و سیاست‌های مربوط به گردشگری شهری می‌پردازیم و با تدوین راهبردها و سیاست‌های کلی گردشگری شهری و ارتباط این دو مقوله، بخش دوم را جمع بندی خواهیم کرد.

بخش سوم: تعامل بازآفرینی بافت‌های تاریخی (حفاظت و توسعه) و گردشگری شهری، در این بخش در واقع تعامل بخش اول و دوم و تدوین تعامل سیاست‌ها و راهبردهای دو بخش پیشین خواهد بود. به عبارتی جمع بندی این بخش به عنوان نتیجه فصول دوم به عنوان قسمت اول سازنده چارچوب نظری و تجربی خواهد بود.

فصل سوم: تجارب جهان و ایران

بخش اول: تجارب جهان و ایران به بررسی نمونه‌های موفق در ارتباط با موضوع پژوهش خواهد پرداخت و نهایتاً با تدوین اصول کالبدی بدست آمده از تجارب جهان و ایران، قسمت تجربی و عملی، چارچوب نظری و تجربی پایان نامه تدوین میشود.

بخش دوم: چارچوب نظری - تجربی که به واقع تعاملی میان جمع بندی فصل دوم (مبانی نظری) به عنوان سیاست‌ها و راهبردهای کلی و اصول کاربردی بدست آمده از تجارب جهان و ایران خواهد بود.

اما با در نظر داشتن موضوع پژوهش می توان اصول گردشگری شهری را از چارچوب نظری و تجربی بدست آورد.

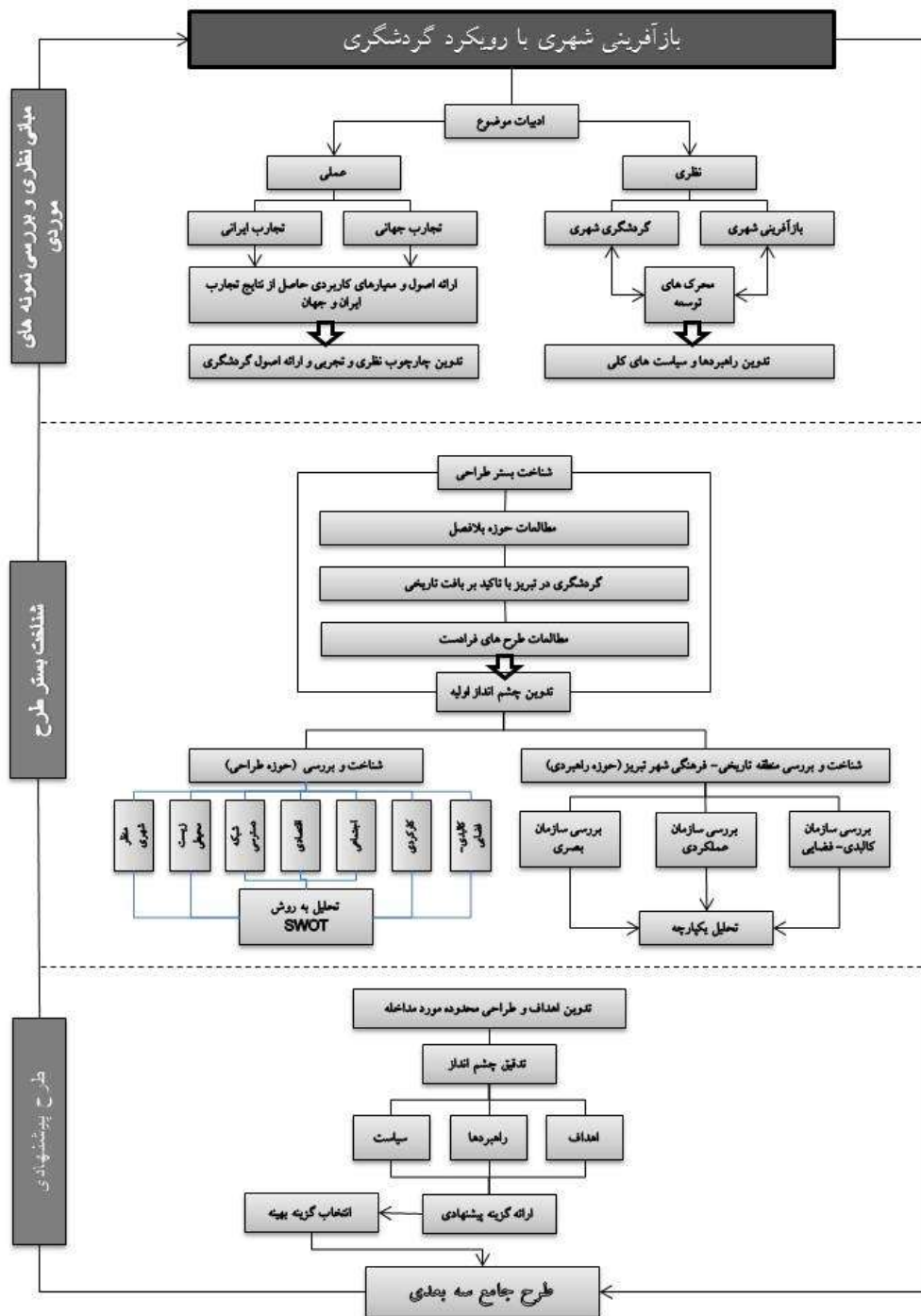
فصل چهارم: شناخت

نظر به مطالعات پیشین و تدوین چارچوب نظری - تجربی پایان نامه، به شناخت بافت تاریخی تبریز به عنوان نمونه مورد مطالعه می پردازیم، که شناخت را می توان در سه بخش بررسی نمود:

- بخش اول: بررسی سیر تاریخی بافت قدیم تبریز
 - بخش دوم: گردشگری در بافت تاریخی تبریز
 - بخش سوم: مطالعات حوزه تاثیر گذار (حوزه پیرامونی) و حوزه تاثیر پذیر (محدوده طراحی)
- هدف از این فصل ارتباط تعاملی میان جزء کل در ارتباط با جاذبه های گردشگری در بافت تاریخی و در راستای ساختار و استخوان بندی اصلی شهر است.

فصل پنجم: تدوین اهداف و طراحی محدوده مورد مداخله

ابتدا به بیانیه چشم انداز محدوده می پردازیم و در ادامه اهداف کلان، اهداف خرد و سیاست ها و راهکارهای مداخله در بافت تاریخی فرهنگی شهر تبریز را تدوین می کنیم. سپس با استفاده از سناریوی اصلی رساله به ایده های طراحی پرداخته و با استفاده از جدول ارزیابی ایده بهینه تعیین و اسناد طراحی و مدل جامع سه بعدی محدوده ارائه خواهد شد.

شکل شماره ۱-۱ ساختار پایان نامه، منبع: نگارنده

۶-۱ روش تحقیق

روش تحقیق در رساله حاضر "روش ترکیبی" متکی بر روش های تاریخی، توصیفی، تحلیلی و موردی-میدانی است. لذا از هر دو متدولوژی اسنادی و میدانی استفاده خواهد شد. فرآیند بکار رفته در طرح پایان نامه پیش رو، فرآیند طراحی شهری شامل شناخت، تحلیل و تصمیم گیری است که در هر قسمت از روش ها و فنون مناسب نظیر مطالعات کتابخانه ای در قسمت شناخت و

تکنیک SWOT و ارزیابی در قسمت تحلیل و روش چشم انداز سازی و طراحی راهبردی در قسمت تصمیم گیری استفاده شده است.

۷-۱ سابقه علمی مطالعه

حدوداً از نیمه دوم قرن ۲۰ مقارن با مورد توجه قرار گرفتن بافت تاریخی به عنوان میراث شهرها و مطرح شدن حفاظت این ارزش‌ها، گردشگری شهری در قالب‌های گردشگری میراثی و فرهنگی نمود پیدا کرده و مورد مطالعه محققین در رشته‌های مختلف چون شهرسازی و طراحی شهری قرار گرفته است، محققینی همچون اورباش^۱ (۲۰۰۰)، باود بووی^۲ (۱۹۹۸)، اشورث و تانبیج^۳ (۱۹۹۵) این مقوله را از جنبه‌های مدیریت و برنامه‌ریزی گردشگری بررسی نموده‌اند. در ایران نیز تقوایی (۱۳۸۷)، تولایی (۱۳۸۵)، ماهوش محمدی (۱۳۸۰) و ثقه‌الاسلامی (۱۳۷۸)، دادرس (۱۳۸۹) و امیرزاده (۱۳۸۹) [پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد گروه معماری و شهرسازی دانشکده هنرهای زیبا] در ارتباط با برنامه‌ریزی کالبدی- فضایی گردشگری، ایجاد یک مجموعه گردشگری- تفریحی، طراحی مسیرهای پیاده گردشگری و طراحی فضاهای شهری میدان و خیابان به منظور ساماندهی کالبدی فضایی یک محور تاریخی فرهنگی تحقیق نموده‌اند. فلامکی (۱۳۷۴)، حناچی (۱۳۸۰)، حبیبی (۱۳۸۱)، توسلی و همکاران (۱۳۶۸)، ایزدی و صبحی زاده (۱۳۸۳) در ارتباط با مرمت بافت‌های تاریخی، احیای شهرهای تاریخی و طراحی شهری در بافت قدیم شهر تحقیق و بررسی انجام داده‌اند. در تحقیقات صورت گرفته، گردشگری شهری بیشتر از جنبه‌های برنامه‌ریزی و مدیریت انجام شده است و تحقیقات مربوط به مرمت و بازسازی بافت‌های تاریخی شهر غالباً در ارتباط با مرمت و بازسازی عناصر کالبدی شهرها و یا طراحی شهری در بافت قدیم مطرح شده است. اگر چه اغلب کتاب‌های موجود درباره گردشگری بین‌المللی این پدیده را از دیدگاه‌های مختلف مانند علم مدیریت و جغرافیا توضیح داده‌اند اما هنوز دانش موجود گردشگری شهری در یک سری عبارات عمومی محدود شده است و گردشگری به عنوان یک حوزه مطالعه در زیر شاخه علوم اجتماعی از دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ مطرح گردیده است، حتی در طرح‌های جامع گردشگری نیز توجه به این عناصر معطوف بوده و در ارتباط با طراحی و بازسازی و احیای فضاهای باز پیرامونی آثار تاریخی و رابطه آن با توسعه گردشگری شهری در ایران تحقیقات منسجم چندانی انجام نپذیرفته است.

¹ Orbash

² Baud Bovy

³ Ashworth & Tunbidge